

24. ЦДАГО України. Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 234. – ст. 77.
25. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 333. – 90 арк., ст.64.
26. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 618. – 156 арк., ст.84.
27. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 1515. –310 арк.
28. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 1516. – 191 арк.
29. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 1847. – 40 арк., ст. 10.
30. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 2011. – 66 арк., ст.25-26.
31. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 2248. – 184 арк., ст. 6.
32. ЦДАГО України. Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2254. – 133арк., ст. 26.
33. ЦДАГО України. Ф.1. - Оп. 20. – Спр. 2260. – 133арк.
34. ЦДАГО України. Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2435. – ст. 98, Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2908. – ст. 126.
35. ЦДАГО України. Ф.1. – Оп. 20. – Спр.3106. – 58 арк., ст.9.
36. Щурат В. Початки української публіцистики (В соті роковини «Украинского Вестника») // Діло. –1916. – Ч.57.
37. Ясинський М. До питання про початок української преси.// Бібліологічні вісти. –1923. – Ч. 4. – Ст.43-44.

Аннотація

Статья посвящена становлению периодических изданий Харькова 1920 – х гг. Рассматриваются проблемы выпуска и окупаемости столичных газет.

Ключевые слова: пресса, коренизация, тираж.

Annotation

The article is devoted to the Embrace periodicals Kharkov 1920 - ies. The problems of production and return on the capital's newspapers.

Keywords: press, indigenization, circulation.

Валентин Гайдай
(Київ)

**РОЗСТАНОВКА ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ПОЛЬЩИ НА МОМЕНТ
СТАНОВЛЕННЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ТА В ПЕРШІ РОКИ ЇЇ
ІСНУВАННЯ (1918-1920)**

У статті подається аналіз основних суспільно-політичних сил Польщі на момент відновлення її державності в листопаді 1918 р. та в перші роки її існування

Ключові слова: Польща, Друга Річ Посполита, націонал-демократія, християнська демократія, соціалізм, комунізм, політичні партії, суспільство, громадські організації

На момент відновлення незалежності Польщі у листопаді 1918 року, її суспільно-політичні сили являли розмаїту палітру. Польський політикум був представлений й т. зв. ендецією (націонал-демократією), християнсько-демократичним табором, консерваторами, комуністами, соціалістами, багатьма іншими політичними напрямками, навколо яких гуртувалися найрізноманітніші верстви польського суспільства – інтелігенція, молодь, військові, селяни, робітники, національні меншини, об'єднані в громадські організації, професійні спілки, клуби тощо. Одразу варто зазначити, що суспільно-політичні рухи нової Польщі були унікальним явищем, адже створювалися вони і діяли ще в різних державах до яких входили Польські землі, тому і програмові засади, методи боротьби та бачення подальшого розвитку Польщі в них дещо різнилися. Разом із тим, зауважимо, що певним політичним угрупованням вдалося злитися в єдиний фронт і досягти єдності в поглядах на актуальні тоді проблеми молодій Речі Посполитій, зокрема це стосується національно-демократичного табору і деяких лівих сил. Ці та інші моменти ми спробуємо простежити в цьому дослідженні. Відтак, вимальовується мета даної роботи – проаналізувати основні суспільно-політичні сили Польщі на момент відновлення її державності (1918 р.) та в наступні 2 роки, коли кріпився фундамент її незалежності, політичної та владної системи.

Висвітлення цієї тематики являється вкрай актуальним для вітчизняної історії, оскільки дана тема майже не досліджена українськими вченими. Можна згадати лише декілька українських істориків, які займалися дослідженням суспільно-політичної історії міжвоєнної Польщі. Насамперед варто згадати праці Л. Алексієвець [5], С. Бочарова [6].

Певні сторони цього питання розкриті в працях радянських дослідників-полоністів: М. Віслінського [7], П. Калениченка [11], В. Левинського [12], Г. Матвеева [13]. Останній у своєму дисертаційному дослідженні дає вичерпну інформацію з ідеологічної бази національно-демократичного табору Польщі.

Набагато ширше історія і діяльність суспільно-політичних рухів Другої Речі Посполитій розкрита в наукових дослідженнях польських істориків: Й. Бенушкевича [1], в праці якого висвітлено етапи становлення комуністичного, соціалістичного, націонал-демократичного та націоналістичного рухів міжвоєнної Польщі; комплексні дослідження Г. Дильонгової [9], М. Згурняка [2], Г. Зелінського [3], Р. Качмарека [4] .

Отже, відсутність практично жодного ґрунтовного дослідження даної проблеми в українській історіографії є підставою зробити спробу компаративного аналізу діяльності основних суспільно-політичних рухів міжвоєнної Польщі в перші роки її існування.

Для зручності, розглянемо суспільно-політичні рухи міжвоєнної Польщі в блоках за ідеологічною спрямованістю: націонал-демократичний табір (ендеція), християнські демократи, консерватори, людовці (селянський рух), соціалістичний та комуністичний рухи в контексті польського робітничого руху.

Першим розглянемо становлення польського націонал-демократичного табору.

В перших тижнях формування Другої Речі Посполитої партійна система націонал-демократів лише формувалася. Перед усім перед польською ендецією постала задача інтегрувати до загального націонал-демократичного руху найрізноманітніших її течій, які діяли до того часу в трьох різних державах, в різних політичних умовах і дуже часто – нелегально.

На правому фланзі табору ендеків домінацію зберігала т. зв. Народна Демократія – так в польській історіографії називають власне націонал-демократів. Як ми зможемо пересвідчитись далі, до ендеції, особливо в перших роках існування Другої Речі Посполитої, вливалось багато інших суспільно-політичних сил як правого так і центристського спрямування. Під кінець 1918 р., коли наближалися вибори до установчого сейму, а саме 20 грудня, під її керівництвом було утворено Національний виборчий комітет демократичних організацій – НКВСД (Narodowy Komitet Wyborczy Stronnictw Demokratycznych). До НКВСД одними з перших, поміж власне ендеків увійшли християнські демократи. Вже потім до цього міжорганізаційного об'єднання увійшли: Передова польська партія – консервативно-ліберальна партія, що утворилася 1904 року в Царстві польському; партії Об'єднання народове, Національна акція, Рух польських жінок та Християнсько-робітничий союз. Варто зазначити, що протягом декількох тижнів до НКВСД входили також: Партія поміркованої політики, Союз національного відродження, Спілка національної праці, Політична спілка робітничих об'єднань, Товариство християнських робітників та спілка господарської незалежності [9, с. 115].

В травні 1919 року відбувся установчий з'їзд нової націонал-демократичної партії на базі НКВСД, яка дістала назву Народно-національної спілки або ж націонал-демократичної (польською мовою – Związek Ludowo-Narodowy).

Майже одночасно з нової партії вийшли християнські демократи. Це пояснювалося тим, що вже у сеймі вони прагнули вести самостійну від ендеків політику і утворили в парламенті Християнсько-національний робітничий клуб. Водночас, відлучення від ННС християнських демократів, які підтримували федеративну ідею устрою Польщі, мало наслідком переформатування ННС в суто націоналістичну структуру [1, с. 233-234].

Одночасно в новій структурі змінювалися й лідери. Так, після проведення перших

після проголошення незалежності Польщі виборів до сейму, авторитет у націонал-демократичному русі почали здобувати парламентарії, а старі лідери, наприклад відомий польський націоналіст Роман Дмовський, ще й тому що з 1915 р. постійно перебував за кордоном, втрачали свої позиції в таборі ендеків. Серед нових лідерів можна виділити братів Станіслава і Владислава Грабських. Їхня політика всередині партії, прозвана «грабовщиною» полягала у відхиленні від традиційних програмових засад національної демократії поляків й переходу на позиції т. зв. націонал-солідаризму [2, с. 305]. Проте, з поверненням до Польщі у 1920 р. Р. Дмовського і стрімким зростанням його авторитету в партії, особливо серед молоді і радикального крила ендеків, в ідеології польських ендеків почали все дедалі чіткіше проявлятися риси італійського фашизму, з ідеології якого, як зазначає польський дослідник Р. Качмарек, Р. Дмовський й черпав свої погляди [4, с. 86-87].

Разом з ендецією на правому таборі польського політикуму досліджуваного періоду розташовувалася ще одна потужна суспільно-політична сила – християнська демократія. Як вже згадувалося вище, християнські демократи, з'єднавшись спочатку з ендеками, пройшовши до парламенту почали вести самостійну і в багатьох питаннях відмінну від націонал-демократів політику. Як і націонал-демократи, християнські демократи або ж хадеки, мали також важливе завдання – утворити єдину та прийнятну для всіх християнсько-демократичних рухів Польщі, що утворювались і довгий час діяли в трьох імперіях, суспільно-політичну силу. Так, у вересні 1919 року на з'їзді в Кракові об'єдналися в одну суспільно-політичну силу такі християнсько-демократичні сили: Товариство християнських робітників з Царства польського, Товариство католицьке робітників з Віленщини та Християнсько-соціальна спілка (згодом – Народно-католицька спілка), яка діяла на теренах Австрії. Нова об'єднана сила дістала назву Польського союзу християнської демократії (ПСХД). Приблизно через рік, після розриву з Національною спілкою робітників до ПСХД увійшла Християнсько-демократична (національна) робітничка спілка, а нова об'єднана організація дістала назву Християнсько-демократичного союзу праці, проте дуже часто в пресі і в деяких документах й надалі вживалася аббревіатура ПСХД [4, с. 87; 14, с. 260-262].

Також вступ до ПСХД задекларували хадеки Верхньої Сілезії (Народно-християнське об'єднання) на чолі з Войцехом Корфантим, які до того часу тісно співпрацювали з націонал-демократами.

Переходячи до характеристики польського консерватизму досліджуваного періоду одразу зазначимо сильний клерикальний чинник, який був присутній в багатьох польських організаціях правого толку. Втім, помилково буде ототожнювати

консервативний і націоналістичний рухи Польщі з християнськими демократами. Консервативний табір теж ділився на три блоки. Перший обіймав простір колишнього Царства Польського і Східної Галичини. Там у 1919 р. утворилося з різних консервативних груп т. зв. Об'єднання народове (національне), яке на перших етапах свого існування тісно співпрацювало з ендецією, в тому числі й у сеймі. Згодом, Об'єднання народове стало фундаментом для створення у 1921 р. Народного християнсько-демократичного об'єднання (від 1922 р. – Християнсько-демократична спілка). Друга група діяла на Західній Галичині під назвою Спілка національної правиці (Спілка праці конституційної), а на колишніх пруських теренах діяло Християнсько-демократичне селянське товариство. Крім цих угруповань, діяли й більш дрібні та локальні організації правого або ж консервативного спрямування, в тому числі й монархічні, в основному у східних районах Польщі – Організація польських монархістів, Клуб консервативно-монархічний та ін. [4, с. 87-88] .

Лідерами цих організацій були в основному представники старої польської шляхти, військової та церковної еліти. Взагалі, окремо варто зауважити на сильному клерикалізмі правих польських угруповань. Згадуючи лідерів націонал-консервативного табору досліджуваного періоду, слід вказати: Владислава Яворського, Станіслава Естрейхера, архієпископа Юзефа Теодорович, що діяли на Галичині, на східних же землях – Александр Меиштович, Естафій Сапеха, Мар'ян Здзехорський і Станіслав Цат-Мацкевич [1, с. 159].

Вибори до установчого сейму засвідчили, що в суспільно-політичному житті Польщі важливу роль почали відігравати селянські громадсько-політичні об'єднання. Це і не дивно, адже сільське населення міжвоєнної Польщі становило переважну більшість. Одразу зауважимо, що селянський (хлопський, людовський) рух не зміг перерости в єдину потужну суспільно-політичну силу чи хоча б отримати провідну партію, позаяк між керівництвом ряду селянських партій були розходження в багатьох питаннях, передусім аграрних. Праве крило, щоправда не надовго, в селянському русі Польщі 1918-20 рр. посідав т. зв. Національний союз людовий (під словом «людовий», чий прямиий переклад «народний» в даному випадку слід вважати «селянський»). НСЛ був спадкоємцем селянського Народного союзу, який діяв з 1917 р. на польських землях в складі Росії. У 1918 р. відбувся розкол цієї організації. Одна його частина перейшла до однієї з найпомітніших на політичній сцені Польщі селянських партій – т. зв. Польського стронництва людового «Пяст» (ПСЛ «Пяст»), інша частина була перейменована у Польський селянський союз. Керівництво останньої лавірувало між ендеками, які підтримували Начальника держави – Ю. Пілсудського, тому в перші роки існування

Другої Речі Посполитої представники ПСС часто входили до польських урядів [9, с. 117].

Долучення ПСС до групи розкольників партії Об'єднання Народове стало наслідком утворення націонал-консервативної партії під назвою Національний союз народний. Щоправда вже під час парламентських виборів він зазнав фіаско, а ще приблизно через рік розпався, а низка його місцевих організацій і ті громадські організації, що на нього орієнтувалися, увійшли до ПСЛ «Пяст» [9, с. 117; 14, с. 288-289].

Традиційно найбільшу підтримку воно мало на аграрній Галичині, де й утворилося на початку ХХ ст. По мірі того, як до «Пясту» вливалися все нові й нові суспільно-політичні групи, орієнтовані на селянство, до нього входили й крупні суспільно-політичні об'єднання, що утворилися в інших районах Польщі – Великопольщі – Об'єднання селян, а з Царства польського - Об'єднання Людове.

Поза тим, селянський політичний табір був представлений не тільки консервативним «Пястом». Проводячи дослідження селянського руху міжвоєнної Польщі, можна помітити, що в ньому було представлено чимало організацій просочених марксистськими ідеями. Варто зазначити передусім такі ліві селянські організації як Народна селянська спілка і Селянська спілка, які утворилися на зламі ХІХ і ХХ ст. [4, с. 89]. До цих організацій в основному тяжіли найбільшні селяни, наймити і т. д., тому й не дивно що саме серед них прижилися не властиві основній масі селянства ліві ідеї спільності, рівності та колективізму.

Проте, лівий ідеологічний вектор знайшов серед польського суспільства велику електоральну базу. Мова йде про робітничий рух Польщі історія якого сягає ще 70-80 рр. ХІХ ст. Робітничий рух міжвоєнної Польщі можна умовно поділити на комуністичний, соціалістичний і, власне робітничий, інакше кажучи, те крило, яке не пристало ні до соціалістичних, ні до комуністичних, ні до будь-яких інших лівих ідеологій, хоча одразу зауважимо, що воно було вкрай малочисельним. На момент завершення І світової війни лівий табір Польщі розколовся на 2 течії. Перша з них, представлена ППС (Польською партією соціалістичною), яка утворилася 1892 року в Парижі зі злиття найстаріших партій польського лівого табору з різних імперій, до яких входила Польща. Друга течія нерідко згадується в польській історіографії під назвою «революційної» і була представлена так само ветеранами польського політикуму – т. зв. Соціал-демократією королівства польського і Литви (СДКПіЛ) та радикальним флангом ППС – ППС-Лівицею [19].

ППС, як і випливає з назви, керувалася соціалістичною ідеологією й дотримувалася поміркованої ідеології і тактики ведення політичної боротьби. Ліві радикали, під впливом жовтневого перевороту в Петрограді 1917 року і захоплення влади більшовиками, тяжіли

до більшовицької ідеології і до методів, використовуваних більшовиками – залучення мас до збройної боротьби, терористичні заходи, збройні виступи тощо. Це чітко проявилось в перші місяці існування нової Польщі, коли радикальна частина польських комуністів методом сили і насилля встановлювала свою владу в деяких районах Польщі, наприклад т. зв. Тарнобжеська республіка. Також за прикладом російських комуністів, СДКПіЛ та ППС-Лівиця створювали мережу робітничих рад, зазвичай в умовах страйків на економічному підґрунті, яких було особливо багато в період творення основ відновленої Польщі (1918-1920) [20]. Пік таких страйків припав на осінь-зиму 1918 року, коли вони масово вибухали в різних частинах Польщі – Лодзі, Варшаві, Домбровському басейні та серед аграрних робітників на Люблінщині. Можна зазначити, що вже 5 листопада з ініціативи обох комуністичних партій, у Любліні постала перша на польських теренах Рада Робітничих Депутатів, яка виступила з закликом до якомога скорішого створення таких рад і в інших районах Польщі [4, с. 90-91].

СДКПіЛ та ППС-Лівиця під тиском Москви та в умовах загострення внутрішньої ситуації в країні, на спільному з'їзді у Варшаві 16-18 грудня 1918 р. шляхом злиття утворили нову політичну партію – Комуністичну робітничу партію Польщі (КРПП). Об'єднана партія стала швидко завойовувати авторитет у найбільш вразливих верствах польського населення – робітників, незаможних селян, працівників копалень та люмпенізованої частини міського населення. Нова КРПП і стара ППС таким чином на кінець другого десятиліття ХХ ст. стали єдиними лівими силами строкатої польської політичної арени й продовжили свою боротьбу не лише на вулицях, а й в кулуарах сейму.

Узагальнюючи дане дослідження, можна зазначити, що всі без винятку громадсько-політичні сили – ліві, консерватори, демократичний табір, хлопський (селянський) рух та інші, до відновлення незалежності Польщі у листопаді 1918 р., були роздроблені і діяли в трьох імперіях до складу яких входили польські землі. Звичайно, між ідеологічно близькими політичними силами існував не лише конструктивний діалог, а й узгодженість дій і у більшості випадків – схожість цілей та позицій. Але, разом із тим, спостерігалися певні розбіжності в політичній боротьбі і в баченнях подальшого розвитку Польщі як відновленої держави, так і польського суспільства. Тому, перед схожими ідеологічно польськими партіями після проголошення Польщею незалежності й початку тривалої дипломатичної, військової і політичної боротьби за свою незалежність, постали одразу декілька стратегічних завдань: об'єднатися в єдиний фронт, розробити нову програму, яка б відповідала тодішнім суспільно-політичним реаліям і завоювати якомога більше поле електоральної бази; інакше кажучи – притягнути на свій бік польські класи, які в умовах

глобальних змін 1918-20 рр. у своїй більшості вагалися в питанні підтримки тієї чи іншої політичної сили.

Джерела та література

1. Benyskiewicz J., Społeczeństwo, władza, państwo w latach 1918-1939, Zielona Góra 1991.
2. Zgórniak Marian: Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918-1945). Kraków: Fog, 2003. – 682 s.
3. Zieliński Henryk, „Historia Polski 1914-1939”, Ossolineum, Wrocław 1985. – 455 s.
4. Kaczmarek Ryszard. Historia Polski 1914-1989. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2010.
5. Алексієвцев Леся М. Польща: шляхи відродження державної незалежності: 1918-1939. – Т.: Економічна думка, 2002. – 270 с.
6. Бочаров Сергей Викторович. Трансформация органов власти Второй Речи Посполитой (1921-1939 гг.) Автореф. дис... канд. ист. наук.: 07.00.02 / Донецкий национальный ун-т. - Донецк, 2004. – 18 с.
7. Віслінський М. Польща. Х.-О., “Молодий більшовик”, 1931. – 52 с.
8. Дэвис Норман. Сердце Европы. – М.-Вроцлав: Летний сад; Коллегиум восточной Европы им. Яна Новака, 2010. – 527 с.
9. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795-1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. - К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2007. - 239 с.
10. Кавко Алексей Константинович. Польша: отечество и социализм / А.К. Кавко; АН СССР, Ин-т экономики мировой соц. системы. - М.: «Наука», 1977. – 247 с.
11. Калениченко П.М. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі. /Листопад 1917-жовтень 1919 р./ К., Наукова думка, 1971. – 343 с.
12. Левинський В. Як боролися поляки за своє господарське існування під Прусією. - Львів, 1933. – 48 с.
13. Матвеев Геннадий Филлипович. Идеино-политическое и организационное развитие польского буржуазного лагеря национальной демократии в 1921 – первой половине 1927 гг. Автореф. дисс... канд. ист. наук. (07.00.03). М., изд-во моск. ун-та, 1976. 23 с.
14. Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. Под ред. С. Скульского. Минск, 1935. – 335 с.
15. Почс Карлис Язепович. “Санитарный кордон”: Прибалтийский регион и Польша в антисов. планах англ. и фр. империализма (1921-1929 гг.). - Рига: Зинатне, 1985. – 192 с.
16. Романский А. Очерки современной Польши. - М., Изд. «Прометей», 31-я тип. МСНХ. Аренд. – «Прометей». 1926. 256 стр.
17. Стецкевич Станислав Михайлович. Рабочее движение в Польше в 1918-1919 годах (ноябрь 1918 – июль 1919 года). Л., Изд. Ленингр. ун-та, 1966. – 264 с.
18. Юсупов Ривкад Рашидович. Власть и интеллигенция: Из истории Польши XX столетия (1918-1980 гг.). - Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1996. – 312 с.

19. Російський державний архів соціально-політичної історії. - Ф. 167. - Оп. 1. - Спр. 170. – Арк. 20.

20. РДАСПІ. – Ф. 167. - Оп. 1. - Спр. 172. – Арк. 10-12.

Аннотация

В статье подается анализ основных общественно-политических сил Польши на момент возобновления ее государственности в ноябре в 1918 г. и в первые годы ее существования.

Ключевые слова: Польша, Вторая Речь Посполитая, национал-демократия, христианская демократия, социализм, коммунизм, политические партии, общество, общественные организации.

Annotation

The article presents the analysis of the major social political forces in Poland at the time of the restoration of its independence in November 1918 and in its early years.

Keywords: Poland, the Second Rzeczpospolita, national democracy, Christian democracy, socialism, communism, political parties, society, public organizations.

УДК 94 (477) «1991-2012»

Наталія Драпушко

(м.Київ)

Проблеми та тенденції суспільно-політичного життя Автономної Республіки Крим (1991-2012 рр.)

Проаналізовано основні етапи суспільно-політичного розвитку АР Крим у складі незалежної України; з'ясовані чинники, що визначали особливості та тенденції цього процесу.

Ключові слова: АР Крим, кримське суспільство, політичні процеси, Верховна Рада, Рада Міністрів, політичні партії, громадські організації, кримсько-татарський національний рух.

В сучасному українському суспільстві відбуваються масштабні зміни у всіх його сферах. Особливо відчутними й важливими є перетворення в соціально-політичному